

ARİSTOTELES

(M.Ö. 384-322)

Aristoteles, antik çağların en büyük düşünürü ve bilim adamıdır. Formel mantık çalışmalarını başlatmış, felsefenin hemen her daimi zenginleştirmiş ve bilime sayılamayacak kadar çok katkıda bulunmuştur.

Aristoteles'in görüşlerinden birçoğunun bugün modası geçmiştir. Ama öne sürdüğü kuramlardan çok daha önemli olan, çalışmalarının altında yatan akılcı (rasyonel) yaklaşımdır. Aristoteles'in eserlerinde sezilen; insan hayatının ve toplumun her yönüyle üzerinde düşünmeye ve çözümlenmeye uygun konular olduğuna ilişkin bir tutum, evrenin körü körüne rastlantılar, sihir ya da kaprisli ilahların gelip geçici istekleri tarafından denetlenmeyip akılcı kurallara tabi olduğu düşüncesi, doğadaki olayların her yönüyle insanoğlu tarafından sistematik olarak sorgulanmaya değer olduğu inancı ve sonuca ulaşmak için hem deneysel gözlemleri hem de mantıksal akıl yürütmeyi kullanmamız gerektiğine duyulan güvendir. Gelenekselciliğe, boş inanlara ve mistisizme ay kın bu duruş, Batı uygarlığım derinden etkilemiştir.

Aristoteles, M.Ö. 384'te, Makedonya'da Stagira kasabasında doğdu. Babası ünlü bir hekimdi. On yedi yaşındayken Eflatun'un (Platon) akademisinde öğrenim görmek üzere Atina'ya gitti. Burada, Eflatun'un ölümünün kısa bir süre sonrasına kadar, yirmi yıl kaldı. Aristoteles babasından dolayı biyoloji ve "uygulamalı bilimler"e ilgi duymuş olabilir; Eflatun'un etkisi ise felsefi kuramlara ilgisini geliştirmiştir.

Aristoteles, M.Ö. 342'de, kralın daha sonra tarihte Büyük İskender olarak anılacak on üç yaşındaki oğluna öğretmenlik yapmak üzere Makedonya'ya döndü. Genç İskender'e birkaç yıl ders verdi. M.Ö. 335'te, İskender tahta çıktıktan sonra, Aristoteles Atina'ya geri dönerek burada kendi okulu "Lyceum"u (lise) açtı. On iki yıl boyunca Atina'da kaldı. Bu dönem İskender'in askeri fetih dönemiyle kabaca' çakışmaktadır. İskender, eski öğretmenin öğütlerine başvurmadıysa da araştırmaları için gerekli kaynakları cömertçe sundu. Bu, bir bilim adamının araştırmaları için devletten yüklü bir ödenek almasının belki de tarihteki ilk örneğiydi; gelen yüzyıllar içinde sonuncusu olduğu da ortaya çıktı.

İskender'le ilişki içinde olmanın tehlikeleri de vardı. Aristoteles, İskender'in diktatörce tutumuna ilkesel olarak karşıydı ve fatih Aristoteles'in yeğenini vatan hainliği yaptığı şüphesiyle idam ettirdiğinde, Aristoteles'i de öldürmeyi düşünmüşse benzer. Aristoteles İskender'e göre fazla demokrat olsa da imparatora Atinalıların kendisine güvenemeyeceği kadar yakındı. İskender M.Ö. 323'te öldüğünde, Anti Makedon ayrılıkçılar Atina'da kontrolü ele geçirdi ve Aristoteles "dinsizlik"le suçlandı. Sokrates'in yetmiş altı yıl önceki sonunu hatırlayan

Aristoteles, Atina'ya, felsefeye karşı ikinci defa günah işleme şansı vermeyeceğini söyleyerek şehirden kaçtı. Birkaç yıl sonra M.Ö. 322'de altmış iki yaşındayken, sürgünde öldü.

Aristoteles'in verdiği eserlerin sayısı bile şaşırtıcıdır. Yapıtlarının kırk yedi tanesi günümüze kadar gelebilmiştir ve antik dönemde tutulan kayıtlar en az 170 kitabı olduğunu göstermektedir. Ancak şaşırtıcı olan sadece eserlerinin sayısı değil, bilgisinin genişliğidir de. Bilimsel çalışmaları gününün neredeyse bir ansiklopedisi niteliğini taşır. Astronomi, zooloji, embriyoloji, coğrafya, jeoloji, fizik, anatomi, fizyoloji dallarında ve Antik Yunan'da bilinen hemen bütün alanlarda kitap yazdı. Bilimsel eserleri; kısmen başkalarının sahip olduğu bilgilerin bir derlemesi, kısmen veri toplamakla görevlendirdiği asistanlarının bulguları ve kısmen de kendisinin sayısız gözlemini temsil eder.

Bilimin her alanında uzman olmak inanılmaz bir maharettir ve gelecekte bir başka kişi tarafından tekrarlanacağı benzemez. Ancak Aristoteles bundan da fazlasını başardı. Aynı zamanda özgün bir filozoftu ve kuramsal felsefenin her alanına katkıda bulundu. Ahlak üzerine yazdı ve metafizik üzerine, psikoloji ve ekonomi üzerine, tanrıbilim ve siyaset üzerine, retorik ve estetik üzerine. Eğitim üzerine yazdı, şiir üzerine, barbar görenekleri ve Atinalıların anayasası üzerine. Araştırma projelerinden biri çeşitli şehirlerin anayasalarını toplayarak bunları karşılaştırması olmuştur.

Bütün çalışmaların arasında belki de en önemlisi mantık kuramıydı; Aristoteles genellikle, felsefenin bu önemli dalının kurucusu kabul edilir. Gerçekten de Aristoteles'in bu kadar farklı alanda hizmet verebilmesini sağlayan, beyninin mantıksal yapısıydı. Düşünceyi düzenleme konusunda Tanrı vergisi bir yeteneği vardı ve önerdiği tanımlar ve yaptığı sınıflamalar daha sonra çeşitli alanlardaki fikirlere temel oluşturmuştu. Hiçbir zaman bir mistik ve aşın uçta bir kişi olmayan Aristoteles her zaman sağduyunun sesiydi. Hatalar yaptı elbette ama şaşırtıcı olan, uçsuz bucaksız düşünce ansiklopedisinde aptalca hatalara ne kadar az düştüğüydü.

Aristoteles'in sonlan Batı'nın düşün hayatına engin katkısı olmuştur. Antik dönemlerde ve ortaçağlarda eserleri Latince'ye. Süryanice, Arapça, İtalyanca, Fransızca. İbraruce. Almanca ve İngilizce'ye çevrilmiştir. Geç dönem Yunan yazarları eserlerini incelediler ve hayran kaldılar Bizanslı filozoflar da öyle. Yapıtları İslam felsefesi üzerinde başlı başına bir etkidir ve düşünceleri yüzyıllar boyu Avrupa düşün sisteminde baskın olmuştur. İbni Rüşd, Arap filozoflarının belki de en ünlüsü, İslam teolojisi ve Aristoteles rasyonalizminin bir sentezini oluşturmayı denedi. Meymuni, ortaçağ Yahudi düşünürlerinin en etkilisi, benzer bir sentezi Yahudilik için yaptı. Ama bu tür çalışmaların en ünlüsü Hıristiyan din adamı Aquinalı Aziz Thomas'ın "Sununa Theologica"sıdır. Aristoteles'ten etkilenen ortaçağ alimlerinin sayısı alt alta dizilemeyecek kadar çoktur.

Aristoteles'e duyulan hayranlık o kadar büyüdü ki, Ortaçağın sonlarına doğru O'nu ilahlaştırmaya yaklaştı. Eserleri yolu aydınlatan bir ışık olmak yerine, sorgulamayı daha öteye götürmeyi yasaklayan bir tür entelektüel deli gömleği haline geldi. Kendisi gözlem yapmayı ve düşünmeyi seven Aristoteles, sonraki kuşakların eserlerini körü körüne yüceltmesini kuşkusuz onaylamazdı.

Aristoteles'in fikirlerinden bazıları günümüzün ölçütlerine göre fazlasıyla gerici görünebilir, örneğin köleliği doğa kanunlarına uygun olduğu gerekçesiyle destekledi ve kadınların doğal olarak erkeğe göre alt düzeyde olduklarına inandı. (Elbette bu fikirlerin ikisi de o günlerin geçerli görüşlerini yansıtıyordu.) Bununla birlikte Aristoteles'in görüşlerinden birçoğu da çarpıcı bir şekilde çağdaştır. Örneğin, "Yoksulluk devrimin ve suçun anasıdır" ve "İnsanoğlunun yönetimi üzerine kafa yormuş olan her kişi, imparatorlukların kaderinin gençliğin eğitime bağlı olduğuna inanır." (Aristoteles'in yaşadığı dönemde tabii ki örgün eğitim yoktu.)

Geçmiş yüzyıllarda Aristoteles'in etkisi ve ünü hatırı sayılır derecede azalmıştır. Ben yine de etkisinin çok geniş ve çok uzun süreli olduğunu düşünüyorum ve O'nu listede daha üst sıralara yerleştiremediği için biraz da üzülüyorum. Şu anda bulunduğu konum aslında kendisinden önce gelen on iki kişinin sahip olduğu büyük önemin bir sonucudur.

Kaynak: Michael H. Hart, Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008, S.81-84.